

TREĆI TJEDAN OD ODLASKA

Petak, 4. svibnja 1945.

Probudio sam se tog lijepog svibanjskog jutra u krevetu što je bio pravi luksuz nakon što sam skoro dva tjedna spavao kojegdje. Bila je to druga mirna noć u Cirkveni kamo smo došli prije dva dana. U selu je ostalo malo seljačkih domaćinstava koja su nas primila sa suzdržanom srdačnošću. Za konje su konjušari našli dobar smještaj po štalama u selu dok su se vojnici smjestili u obližnjim kućama. Domaćini su se brinuli za naš što udobniji boravak u njihovom selu vjerojatno i zbog podsvjesne spoznaje da vojniku treba učiniti sve po volji pa će tada možda biti manje nepodopština i neprilika zbog njih.

Bitnica je došla u Cirkvenu 2. svibnja nakon zapovijedi pukovnika Štira da se moramo vratiti na liniju bojišnice. Bio sam svjedokom glasne i vatrene rasprave našeg zapovjednika i nadređenog mu zapovjednika Zdruga, kako mu je pokušavao objasniti gdje treba smjestiti teško topništvo da bi se najpovoljnije iskoristila vatrena moć toga oružja. Pukovnik je tvrdoglavo ostao kod svoje namjere i zapovjedio da se bitnica mora vratiti na samo pročelje nove obrambene linije. Ja sam tako doznao izvjesne informacije o tome što se je događalo u posljednjih nekoliko dana na osnovu te nesuvisle i neutemeljene diskusije. Po svemu sudeći je 2. ustaški zdrug dobio zadatak pri povlačenju braniti sjeverno krilo hrvatske obrane i tako spriječiti neprijatelja u zaokruženju Zagreba s te strane. Zato smo se mi cijelo vrijeme povlačili manje-više kroz sjevernu Slavoniju slijedeći uzvodno Dravu na zapad.

Selo Cirkvena, gdje smo se sada nalazili, je oko 40 km zračne udaljenosti od Drave, a nekih 55 km od Zagreba. Saznao sam iz tog uzbudljivog razgovora da se okupljaju znatne snage hrvatske vojske na toj novoj obrambenoj liniji. Nažalost nisam mogao ostati duže u blizini zapovjednika da čujem nešto više o toj novoj obrambenoj liniji, jer sam se morao posvetiti uprežanju konja te pripremiti bitnicu za pokret. Sredinom prijepodneva vraćali smo se niz strmu cestu kojom smo došli sinoć, pa potom skrenuli desno kod odvojka za Cirkvenu. Tamo je satnik za sebe pronašao smještaj u udobnoj kući dok se ostatak bitnice rasporedio po seoskim kućama, po štagaljima, te štalama. Topove smo porazmjestili u voćnjacima prvog reda kuća, a cijevi usmjerili na istok. Iskopani su potrebni jarci i nasipi, a topovi prikriveni zelenilom kojega je bilo u izobilju po vrtovima i okućnicama.

Položaj topova je odabran tako da se omogući njihovo brzo izvlačenje, pa su se pojedine zaprege nalazile po štalama ili štagaljima u njihovoj neposrednoj blizini. Glavni je problem predstavljala mogućnost da dođe do borbi na kraće udaljenosti u kojem bi slučaju topovi morali koristiti granate sa šrapnelskim punjenjem. U naseljenom mjestu bi učinak takvih granata počinio velike štete, ali nam nije ništa drugo preostalo nego se pripremiti i za takvu mogućnost. Topovima je ostavljen dovoljno širok prostor za neposrednu vatru u slučaju napada na bitnicu iz udaljenosti od samo nekoliko stotina metara. Ostatak

našeg konvoja sa zalihama je ostao u Žabnu zajedno s Greglovom satnijom sada pod neposrednim zapovjedništvom pukovnika Štira. Vlatko je isto ostao kod Zdruga, što je bilo donekle i razumljivo, obzirom da je on bio u odori ustaške vojnice za sve vrijeme što sam ga se mogao sjetiti. Bitnica je sada imala samo par lakših strojica za protuzračnu obranu, ali to nije bilo dovoljno za efikasnu zaštitu od napada neprijateljskog pješaštva. Naš je zapovjednik očito izvukao kraći kraj u raspravi s pukovnikom, pa je morao poći s bitnicom na položaj, što je bilo prvi put u protekla tri tjedna.

Osmatračnicu smo smjestili u zvoniku crkve u Cirkveni odakle se pružao izvrstan pogled na ravnicu prema istočnom obzorju. Niti 6 km od Cirkvene na istok, tekla je Velika Rijeka do ušća u Čazmu, potom u Savu, a malo dalje na jug. Kao kod svih ušorenih sela, vodila je kroz Cirkvenu jedna, oko 8 metara široka, cesta od nabite zemlje s odvodnim jarcima sa svake strane. Uski travnjaci s drvoredima divljega kestena ili oraha širili su se od jaraka do seoskih kuća ispred kojih je bio nogostup od crvene opeke. Sigurno je bilo ugodno sijedjeti u sjeni krošanja tog starog drveća za vrijeme ljetne žege.

Sve su seoske kuće bile okrenute prema cesti svojom užom stranom, gdje su bila vrata koja su vodila pod natkriti trijem, koji je bio otvoren prema dvorištu nevidljivom iza zida. Na kuću se nastavljao visok zid u kojemu je bila široka kapija kroz koju se ulazilo u dvorište. Na imućnost pojedinog kućanstva ukazivala je širina pročelja kuće, te zida ograde i izgled kućanstva skriven iza te visoke ograde. Od kraće prilazne ceste do Cirkvene moglo se na brežuljku vidjeti Žabno udaljeno manje od 3 km, a iznad ravnice s livadama ili oranicama. Cesta je u samoj Cirkveni imala oblik slova "L", jer je naglo skretala, pod skoro pravim kutom, na istok te prestajala negdje iza posljednje kuće u istočnom kraju sela.

Nikada nisam hodao tako daleko do istočnog kraja Cirkvene, jer sam se u glavnom zadržavao u blizini naših spregova i Viragovih kola za koja je bio privezan Kestenko dok smo bili u pokretu. Prijepodne je prošlo bez bilo kojeg dramatičnijeg događaja. Pokatkada se mogla čuti puščana paljba ili se je oglasila koja strojica negdje s istoka. Tako je protekla prošla noć samo uz povremenu paljbu lakog oružja vjerojatno od nervozne straže na bojišnici negdje kod Velike Rijeke. U noći su nebom šarale svjetleće rakete koje su svojim bijelim tragom na obzorju ostavljale samo stravične sjene. Dan ranije prošla je selom jedinica pješaštva, ali nitko iz nje, a niti bilo tko drugi, nije stupio u vezu s nama glede moguće topničke potpore. Kao što je to bio slučaj u protekla tri tjedna, tako niti ovaj put, nije postojala bilo kakva dojavna veza sa Zdrugom ili s bilo kojom drugom našom jedinicom na bojišnici. Zato je nama u bitnici jedino preostalo da se pouzdamo u naše motrenje, te da otvorimo vatru na cilj po vlastitom nahođenju.

Na osmatračnici u crkvenom tornju smjenjivali smo se u određenim vremenskim razmacima. U tornju je pored telemetra bila telefonska kutija koja je bila povezana kablom položenim u cestovnom jarku sve do zapovjedništva bitnice. Katkada se pored tamošnjeg telefona našao satnik, što mi je uvijek dao na znanje kada sam se nalazio u tornju na dužnosti. Otkrio sam prečicu koja je vodila kroz vrtove i okućnice, te znatno skratila put do crkvenog tornja.

Nakon obilatog doručka krenuo sam pješice tom prečicom, jer nije imalo mnogo smisla osedlati Kestenka za samo nekoliko minuta hoda. Osim toga, Virag mi je rekao da će upregnuti Kestenka u naša kola, jer je jedan od konja ozlijedio gležanj. Ta me je Viragova obavijest malo smetala jer sam se nastojao što više zadržavati u blizini topnika osjećajući se sigurnijim među njima. Je li mi ona zbilja pružala neku veću sigurnost?

Na glavnoj cesti od Bjelovara prema Žabnu vidio sam tog jutra pokrete više pješačkih jedinica koje su kretale u oba smjera, bile su to uglavnom postrojbe Domobrana. Čudilo me je što nema nigdje njemačkih postrojbi na toj glavnoj cesti. Bio sam prilično osamljen sjedeći tako u tornju promatrajući kroz dvogled što se događa tamo naprijed na bojišnici kod Velike Rijeke. Nismo imali vezu sa Zdrugom u Žabnu, a ni Vlatko se nije pojavio u Cirkveni. Sve me je to prilično zabrinjavalo tražeći dvogledom svježije iskopane rovove ili obrambene utvrde koje bi donekle ocrtavale mogući položaj naše obrambene linije. Gdje se, do đavola, nalazi ta naša obrambena linija? Kolika li je udaljenost do mogućeg cilja? Ništa, ama baš ništa, nisam mogao primijetiti oprezno promatrajući, kroz prozor pri vrhu tornja, suncem obasjanu ravnicu sve tamo do Velike Rijeke.

Tako je proteklo cijelo prije podne toga petka, a da nisam mogao procijeniti odakle bi mogli očekivati neprijateljski napad. Ipak, primijetio sam kako netko trči ravnicom, ali je udaljenost bila prevelika da bih mogao nešto točnije odrediti. Osim toga, u tom području nisam primijetio nikakve oblake prašine ili dima što bi ukazivalo na eksplozije granata iz minobacača ili kojeg drugog težeg oružja. Smatrao sam da nema nekog težeg neprijateljskog naoružanja ispred naše obrambene linije s koje se slabo čula povremena pucnjava koja je mogla biti samo od pješačkog oružja. To sam objasnio mladom vodniku koji me je došao smijeniti za vrijeme ručka.

Satnik me je pozvao na ručak koji su za nas posebno pripremili kuhari. Uživao sam u ručku nakon toliko dana što sam jeo u neustaljeno vrijeme i to hranu koju su pripremali onako uz put i na brzinu. Preko volje sam napustio kuću gdje smo ručali da se vratim do tornja i smijenim tamo vodnika na straži. Po običaju sam se vraćao prečicom kroz vrtove - što je ovaj put bila velika pogreška kako sam to morao iskusiti nešto kasnije. Hodajući prečicom nisam mogao vidjeti konjanika na prilazu selu u trku dolazeći s glavne ceste od Žabna.

Došao sam do seoskog trga pred crkvom koji je bio pust kao da je selo izumrlo. Oglledavao sam se oprezno po trgu, ali nisam primijetio bilo što sumnjivo. Prešao sam preko trga gledajući niz cestu prema izlasku iz sela, ali niti tamo nisam primijetio bilo kakav pokret, pa sam prišao tornju zvonika i stao se uspinjati stubištem do osmatračnice. Tamo sam našao mlađeg vodnika kojega nisam dobro poznavao, koji me je jedva dočekao da može otići na ručak. Čim je on otišao prišao sam oprezno do prozora i stao vrlo pažljivo promatrati što se događa na obzorju ispred sela. Nisam primijetio ništa sumnjivo, a nije se čula niti povremena pucnjava. Čudna je to bila tišina! Odjednom me je spopao neki čudni predosjećaj i žmarci mi prodoše kičmom. Obuzeo me iskonski strah! Pomisao na iskustvo od prije tjedan dana kod

Malog Grđevca potakne me na strelovito djelovanje. Zgrabio sam telefon, ali veze više nema! Zgrabio sam dvogled i sjurio niz stepenice. Silazeći u velikoj žurbi nisam se zaustavio ni kod jednog prozora da bih bar pogledao što se događa dolje na trgu.

Za manje od minute bio sam opet na trgu pred crkvom koji je opet zjapio prazan. Potrčao sam pognut uz crkveni zid bojeći se neprijateljskog strijelca kojemu sam postao dobro došao cilj. Svakako sam morao prijeći na drugu stranu ceste do moje prečice kroz vrtove, a pod čijom zaštitom bih mogao stići do položaja bitnice. Ma, do sto đavola, što se je dogodilo tako iznenada u bitnici da me nisu o tome obavijestili? Hoćemo li imati dovoljno vremena izvući topove iz Cirkvene? Hoću li još naći nekoga ako stignem živ do položaja gdje je bila bitnica još prije nekoliko minuta? Dok sam si u žurbi više podsvjesno postavljao ta pitanja, kratko sam potrčao pod zaštitom zida te stao i oprezno digao glavu iznad ruba zida, da bi osmotrio cestu koja vodi do na kraj sela. Jesam li tamo u daljini spazio neki pokret?

Moram biti siguran kakav je to bio pokret, prije nego li se odlučim pretrčati oba jarka i cestu na drugu stranu. Prišuljao sam se blizu vrata na otvoru u zidu oko crkve, te stavio telefonsku kutiju na zid da namami nekoga na taj slučajni cilj. Otpuzao sam do otvorenih željeznih vrata te počeo motriti kroz dvogled, miče li se što tamo kojih stotinjak metara niz cestu. I gle, stvarno, tamo se nešto micalo sada još dosta daleko od samog ulaza u selo. Bio sam sada posve siguran da sam vidio više osoba kako oprezno i polako prilaze selu.

Je li to bio samo umišljaj ili sam stvarno spazio partizanske troroge šajkače na glavama boraca koji se oprezno približavaju Cirkveni? O Bože! Neprijatelj se približava i na domak je Cirkvene, a nitko nas nije upozorio na njihov prodor kroz našu obrambenu liniju. Zar je moguće da pred Cirkvenom nije bilo niti jedne naše pješačke jedinice koja se povukla s obrambenih položaja kod Velike Rijeke? Tko god je od naših jedinica bio ispred Cirkvene morao se povući i proći kroz Cirkvenu. A to se nije dogodilo u zadnjih nekoliko sati. Bježi, Zvonko, dok je još vremena!

Provukao sam se kroz vrata, potrčao do jarka i skočio unutra skutrivši se u njemu jer mi je pružao dobru zaštitu. Duboko udahnuvši, te skupivši sve snage i hrabrost, pretrčah cestu u nekoliko dugačkih koraka te sam se opet skutrio u jarku. Sva su mi čula bila napeta, ali se baš ništa nije dogodilo! Ništa nisam čuo! Niti hica! Puzao sam jarkom do prvog stabla, a onda iskočio i sklonio se iza debla. Dvogledom sam pretraživao cestu na prilazu selu i uskoro primijetio da se nekoliko neprijateljskih vojnika približilo skoro na domak prvih kuća. Zastali su, vjerojatno ne znajući odakle će ih dočekati vatra. Pomislih, ne ćete dugo tražiti naše vojnike, jer ih tamo više nema - zbrisaše oni bezglavo. Nisam više smio čekati, pa pojurih iza stabla do prečice pa prema položaju. Trčao sam kao bez duše kako bih što prije stigao do položaja u nadi da ću još naći bitnicu pred odlaskom.

Približavajući se položaju, čuo sam galamu i povike uzbuđenja i užurbanosti. Kad sam sav zadihan stigao do položaja 1. topa, opazio sam da su oklopna kola sa streljivom već bila napustila položaj. Tražio sam Viragova kola, ni njihov

više nije bilo, a posada 1. topa upravo je posjedala, zaprega izvukla top i krenula trkom na cestu. Zastao sam da uhvatim malo daha kad odjednom i 2. top krenu i trkom napusti svoj položaj. Sve se odvijalo takvom brzinom, dok sam ja stao kao prikovan na mjestu. U taj me čas netko zazva i time me je u trenu priveo stvarnosti. Uz povike i kletve stigao sam još na vrijeme do trećeg topa u času kada ga je zaprega povukla iz položaja. Uspio sam skočiti na nogostup stražnjeg sjedala pored štita, te obuhvatio cijev jednom rukom, a drugom se grčevito držao za rukohvat. Čudan me je obuzeo osjećaj da će to biti vožnja u pakao!

U času smo bili na prilaznoj cesti selu, pa sam izduljio vrat preko štita da vidim gdje su ostala naša vozila. U oblaku prašine jedva sam nešto mogao naslutiti, ali je bilo očito da će oklopna kola sa streljivom uskoro stići na domak glavne ceste od Bjelovara za Žabno. Pred nama su jurili spregovi prvih dviju haubica, a nas je već slijedio četvrti top u odstojanju od pedesetak metara. Učinilo mi se da sam čuo neki eksplozivni prasak iznad sve te buke i drndanja na neravnoj zemljanoj cesti. Nisam mogao odrediti smjer odakle je dolazio taj oštri zvuk zbog strašne buke i jeke metala. Nije li to možda zvuk zrakoplova? Vjerojatno sam izoštrio sluh na taj posebni zvuk, obzirom na moja loša iskustva s zrakoplovima. Ipak, to mora biti zvuk motora zrakoplova u to sam bio sada siguran. Zvuk je dolazio negdje iz smjera Žabna ali zbog sunca sa zapada nisam mogao ništa vidjeti na nebu.

Počeo sam vikati iz petih žila da upozorim topovođu na prednjem sjedalu. On se je okrenuo začuđen mojom vikom. Stupio sam na sjedalo i grčevito držeći se za štit povikao: "Sidi s ceste! U polje! Skreni lijevo u polje! Skreni lijevo! Lijevo!". Mahao sam mahnito slobodnom rukom, a onda izvukao pištolj i opalio u zrak da skrenem pozornost na sebe. Prednji je jahač naše sprege brzo shvatio o čemu je riječ, te odmah skrenuo u polje u čemu su ga slijedila oba jahača iza njega. Ne znam zbog čega su konji stali juriti poljem kao suludi dok smo se mi na topu držali grčevito da ne popadamo. Jedno je sigurno, da je netko pao, s konja ili vozila, tome ne bi bilo više spasa. Iz vlastitog straha vikao sam da se drže topa kad se odjednom pojavi iz sunca sjena zrakoplova u direktnom naletu na nas u polju.

Prije nego li sam se sakrio za štitom vidio sam da su sve četiri zaprege s topovima krenule našim primjerom. Jurili smo poljem prema Žabnu s priličnim međusobnim razmakom, a za nama su se vijorili oblaci prašine kao lepeze na vjetru. Zrakoplov se primicao u niskom letu sudeći po sve glasnijoj buci motora meni dobro poznatog JAK-a. Avion je preletio tako nisko i blizu mene da sam mogao raspoznati sjenu pilota kako se jasno ocrta iza stakla kabine. Očekivao sam da će se utroba aviona odjednom otvoriti i od tamo pasti bomba na nas. No, pored vrlo glasnog motora sigurno bih čuo zviždanje streljiva ili eksploziju bombe. Nije bilo ništa od svega toga! Zašto? Osvrnulo sam se za avionom i primijetio da je počeo s kruženjem u očitoj namjeri da nas ponovno preleti. Trk je naših konja postajao sporiji jer smo stigli na dio poljane koji se već lagano uspinjao na brežuljak Žabnom.

Izvukao sam ponovno pištolj i opalio u zrak, te mahanjem davao znak jahačima da krenu desno prema glavnoj cesti. Avion je za to vrijeme napravio

puni krug, te se ponovno pojavio sa zapada u brišućem naletu na nas. Zaprege su se već usmjerile prema cesti, pa nam je zato avion sada prilazio s lijeve bočne strane. Svi su se topovi kretali kao u jednoj liniji, a bili su djelomično zavijeni oblakom prašine. Nekoliko je topnika iskoristilo usporenje, pa su skočili s topova i stali trčati tražeći zaklon pred novim napadom. Ja sam se dalje grčevito držao topa čija je zaprega nešto usporila trk zbog neravnog tla.

Zrakoplov je ponovio svoj manevar brišućeg leta na nas, ali ni ovaj put nije pucao, niti je bilo kakve eksplozije. Vidio sam točno kako nam se JAK približava s lijeve strane no ovaj put se nisam mogao skloniti iza štita. Ukočivši se od straha gledao sam iznevjereno spram približavajućem zrakoplovu, koji se je odjednom počeo njihati naizmjenice dižući i spuštajući krila. Bože moj, pa to ne može biti stvarnost, pomislih! Pilot nas pozdravlja mašući krilima zrakoplova! Jesam li vidio pilota kako maše rukom na pozdrav ili mi se to samo učinilo - to ne bih više znao? Sjećam se dobro da sam se na smrt prestrašio i svakog časa očekivao streloviti udarac Crnoga Kosca. Odahnuo sam se tek kada je avion odletio na istok i više se nije vratio.

Formacija ruskih borbenih zrakoplova tipa JAK.

Konačno smo stigli do glavne ceste s obostranim drvoredom, pa smo zaustavili sprege čekajući raspršene topnike da nam se pridruže. Zapjenjeni konji su bili jako znojni i pokriveni slojem okorjele prašine dok su im se tijela trzala od velikog napora. Izbili smo na cestu neposredno pred sam početak strmog uspona za Žabno i čekali kod jednog prijelaza preko jarka da stigne bitnica. Prestigli smo čelo kolone, jer smo u trku napravili znatno kraći put od njih. Prepoznao sam odmah kola na čelu kolone, a u njima je sjedio zapovjednik. Kada mi je bio sasvim blizu zaustavi na čas kola i zovnu me glasno: "Hej, zastavniče! To je bio vrlo uzbudljiv prizor što ste ga izveli! Je ste li svi dobro?"

Ne znam kakvo sam lice napravio, ali sam možda malo nepristojno uzvratio njegov kompliment: "Jest, gospodine satniče! Svi topovi i momčad su dobro, ali konji nužno trebaju odmor i njegu."

"U redu, zastavniče, priključite se koloni čim budete za to spremni. Nemojte ovdje dalje čekati da ne naleti opet koji JAK. Slijedećeg će puta sigurno imati sa sobom dovoljno streljiva i bombi. Krenite odmah!"

Dakle, to je bio razlog što nas avion nije napao svojim oružjem. Vjerojatno je bio na povratku k svojoj bazi nakon što je ispucao sve streljivo, a možda mu je još ostalo malo goriva. Odakle da čovjek zna gdje će ga snaći sreća, a ne zao udes? Bilo mi je žao konja što su morali podnijeti taj silni napor, ali nam nije ništa drugo preostalo nego nastaviti s maršom prema nepoznatom cilju. Koliko dugo će nam u tome konji još moći pomoći?

Malo zatim stigla su kola s Viragom, pa sam se uspeo na njih s velikim olakšanjem. Više neću jahati Kestenka koji je bio upregnut u kola, kako je to Virag najavio. "Viraže, reci, što se dogodilo u Cirkveni? Zašto me nitko nije obavijestio da su se partizani približili selu?" Bio sam jako zlovoljan sjetivši se mog trka niz stepenice crkvenog tornja, preko ceste i jurnjave do iznenadno napuštenog položaja.

"Žao mi je, zastavniče, ali mi smo dobili zapovijed da odmah napustimo položaj. Zapovijed je došla iznenada, pa je bilo mnogo posla dok smo izveli zaprege i počeli se izvlačiti iz položaja. Sigurno ste sreli dojavnika koji je donio zapovijed satniku? Niste li još ručali s njim kada je dojavnik stigao?"

Bio sam nemalo iznenađen Viragovim izgovorom, pa sam pokušao rekonstruirati što se dogodilo. Jest, ja sam se bio vratio do osmatračnice prečicom i zbog toga nisam ni mogao vidjeti kada je dojavnik stigao. Vjerojatno je onaj mlađi vojnik na osmatračnici krivo razumio telefonsku obavijest, pa je namjerno ili nepromišljeno napustio svoju dužnost ne čekajući moj povratak. Kasnije će se on pokušavati opravdavati da su ga zvali na ručak. Reći će da su mu rekli da sam ja krenuo natrag do osmatračnice, ali drugim putem, pa me nije sreo na cesti kojom se on vraćao. Nema smisla prosljeđivati njegovu pogrešku (ili moju?). Tu se ne da više ništa učiniti - sudbina jarac! Ujo vuk magare!

Bilo kako bilo, sada sam bio u krugu svoje jedinice koja je u općem povlačenju. Polako smo se uspjeli do trga u Žabnu i potom krenuli cestom na desno - dakle prema Križevcima. Potajno smo se svi nadali da ćemo krenuti cestom na lijevo, a tako bismo možda došli do Zagreba. Kamo li će nas odvesti taj put kojega nam je sudbina predodredila?

* * * * *